

Hagyományteremtő szándékkal indította útjára 2003 telén a Szépművészeti Múzeum Antik Gyűjteménye „Az évszak műtárgya” kamarakiállítás-sorozatot. A sorozat fő célja, hogy rendszeresen a közönség elé tárja a Gyűjteményben folyó munka eredményeit: egy-egy újonnan megszerzett, illetve restaurált művet, vagy olyanokat, amelyekről új és bemutatásra érdemes tudományos eredmények születtek

A kiállítás-sorozat weboldala:
classics.mfab.hu/antik_gyujtemeny/evszak_mutargya

Africa és Ifriqiya között – Késő ókori kerámia Tunéziából

Hárshegyi Piroska

A korok és földrajzi területek elnevezéseit újra és újra definiálják a történelem során. Az európai-mediterrán történelem hármass felosztása Christoph Keller (Cellarius) *Historia universalis* (Egyetemes történelem, 1685–1696) című háromkötetes művében jelent meg először. Ebben a Középkor (*medium aevum*) kezdetét a kereszténység államvallássá tételéhez (313) kapcsolta. A humanisták számára az ókor végét a 476. év jelentette, amikor a germán Odoaker (476–493) Itália királyának kiáltotta ki magát, *de iure* megszüntetve ezzel a Nyugatrómai Birodalmat. Napjainkban viszont egészen a 7. században bekövetkezett arab hódításig terjesztik ki az ókor időbeli határát, ugyanis a mediterrán világ gazdasági egysége és hellénizált kultúrája egészen eddig folyamatosnak tekinthető.

A mai Tunézia a benszülött berber, a görög–római és a germán (vandál) kultúra fúziójának köszönhetően sokszínű hagyományokkal rendelkező terület volt a késő ókorban, amelyet tovább gazdagítottak a pogány vallások és a kereszténység különböző áramlatai. Ráadásul többször is gazdát cserélt ebben az időszakban. Diocletianus császár (284–305) közigazgatási reformját követően a korábban a Római Birodalom Africa Proconsularis tartományához tartozó területet Africa Byzacena néven új provinciává szervezték. 439-ben Geiserich vandál uralkodó elfoglalta, és Karthágó bevételével biztosította az észak-afrikai vandál királyság megalakulását. 533-ban I. Justinianus (527–565) császár hadvezére, Belisarius a Keletrómai Birodalomhoz csatolta a területet. A következő másfélszáz évben Bizánc fennhatóságát a helyi, berber törzsek felkelései sem tudták megingatni. Végül a 7. század második felében az Egyiptom irányából érkező arab hódítás során az Omajjád-dinasztia uralma alá került.

Úgy gondolhatnánk, hogy a politikai viharok és háborúk visszavetették a területnek ekkor már évszázadok óta virágzó gazdaságát. Nem így történt. A vandál királyságban továbbra is a görög–római kultúra jelentette az igazodási pontot, a királyok továbbra is római mintára szervezték meg a hatalmukat. Az uralomváltás ellenére a terület továbbra is erős kulturális és politikai szálakkal kötődött a Mediterráneum keleti feléhez. A görög–római életmód folyamatosságát és a kereskedelem erejét jól bizonyítja Karthágó kereskedelmi kikötőjének vandál kori felújítása vagy a fazekasközpontok lényegében folyamatos működése.

Az áruterelés központjai az észak-afrikai területek legendás gazdasági potenciállal rendelkező nagybirtokai voltak, a javak elosztása pedig az egész Mediterráneumot behálózó és ellátó tengeri kereskedelem kiindulópontjain, a kikötőkön keresztül történt. A 4. századtól a Mediterráneum minden piacára eljutottak a mai Tunézia területéről származó termékek: az amphorákban szállított bor, olaj és (a római konyhában nélkülözhetetlen) ételízesítő halszósok, az asztali finomkerámia, valamint a mécesek. A Földközi-tengerben talált hajóroncsok tanúsága szerint ezeket a termékeket a legfontosabb exportcikkek, a gabonával együtt szállították Rómába, illetve Konstantinápolyba.

Bár a késő ókor világa folyamatosan változott és átalakult, a benne élők alapvető igényei a mindennapokban mégis változatlanok maradtak. Így a vandál uralom alatt is jelentős maradt a bor-, olaj- és halszósstermelés. Feltehetően bort szállítottak a Karthágó és Neapolis (Nabeul) környékén, a 4. század vége és az 5. század közepe között készült, kb. 3,5 liter űrtartalmú amphorákban, amelyeket hosszúkás, kardra emlékeztető alakjuk miatt *spatheion*nak neveznek (görög *spathion*: kis kard) (1. kép). Ilyen tárolóedények még olyan távoli, Európa belsejében lévő, tengeri kapcsolatokkal nem rendelkező, katonailag védett központokból is előkerülnek, mint a szlovéniai Tonovcov grad hegyi erődje, vagy a római birodalom egyik északi határ menti központja, Vindobona (Bécs), mutatva a kereskedelmi kapcsolatok intenzitását.

Az 5. század közepétől, a vandál királyság megerősödésétől kezdve az egykori római birodalom nyugati területein megszűnt a római állam által szervezett távolsági kereskedelmi rendszer. Az exportra szánt termények és áruk valószínűleg szabadpiaci kereskedelemben kerültek. A vandál időszakban a regionális kereskedelmi kapcsolatokra tevődött át a hangsúly, a különböző kikötők más-más irányban kereskedtek, függetlenül a korábbi, Karthágó-központú rendszertől. Így a tunéziai áruk a 6. század második felétől egyre inkább háttérbe szorultak a Kelet-Mediterráneumból származó cikkekkel szemben (mint például a gázai bor, vagy az egyiptomi és ciprusi vörösbetonos kerámiaedények). Ennek az időszaknak jellegzetes termékei a Neapolis (Nabeul) és Mokinine környékén készült, a korábbinál lényegesen kisebb (általában 1–3 liter űrtartalmú), de formailag a korábbi hagyományt folytató „mini *spatheion*”-amphorák (2. kép).

1. kép

A 3. század közepétől a Római Birodalom katonai helyzete fokozatosan súlyosbodott, így a tunéziai műhelyekben tömegével gyártott finomkerámia (az ún. terra sigillata chiara) északi exportja is egyre nehezebbé vált. Mégis feltűnnek ilyen edények a Duna-vidék nagyobb központjaiban, ahol már – látványos szerénységük ellenére – a luxust jelentették. Ilyenek a közép-tunéziai Sidi Marzouk Tounsiban 275 és 400 között készült, díszes, narancssárga bevonatos tálak (3. kép). Bár sorozatban készültek, az edények peremére, olykor az oldalára vagy aljára, külön felhelyezett (applikált) díszítőmotívumok (például futó állatalakok, növényi motívumok, különálló ala-

2. kép

koból komponált bibliai- vagy vadászjelenetek) szabad variációjának köszönhetően mégis egyedi darabokká váltak.

A késő római – kora bizánci korszak elterjedt exportcikkei voltak az észak-afrikai, gipszmintákban készült világítóeszközök, az olajjal működtetett mécsek is. Lapjukat (*discus*) gyakran bibliai-keresztény motívumok díszítik, ezért „ókeresztény” tárgyakként szokás tekinteni őket. Ezeket a mécseket azonban nem csupán keresztény környezetben gyártották vagy használták, díszítésük a kor sokszínű kultúráját tükrözi: ebben a kultúrában a pogányság és kereszténység egymással folyamatos kölcsönhatásban állt, és mindkettő a hellénizált, befogadói természetű látásmódból táplálkozott. Ezért nem meglepő, hogy a Közép-Tunéziában készült mécsek díszítése olyannyira változatos: az 5–6. században éppúgy megjelennek a korábbi időszakok állatalakjai – így az oroszlán (4–5. kép) vagy a vadászat témája (6. kép) –, mint a fiatalabb hagyományra visszatekintő Krisztus(?)-ábrázolás (7. kép), vagy a gyakori Krisztus-monogram.

Látjuk tehát, hogy az észak-afrikai kerámiaipar jellege alapvetően változatlan maradt a 4. század közepe és a 7. század

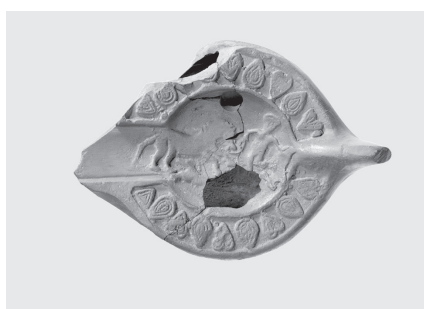
3. kép

4. kép

5. kép

6. kép

7. kép

vége között. A fordulatra csak az Egyiptom irányából érkező arab hódítással került sor, amikor az egykori Africa provincia terményei, kereskedelmi cikkei és gazdasági ereje Európa számára hosszú időre elérhetetlenné váltak. Africa Byzacena,

a római birodalom gazdaságilag és kulturálisan egyik legsikeresebb tartománya, majd a vandál királyság központi területe immár Ifriqiya részeként betagolódtott egy minden tekintetben új, iszlám birodalom rendszerébe.

Ajánlott irodalom

- Bonifay, M. 2004. *Études sur la céramique romaine tardive d'Afrique*. British Archaeological Reports International Series 1301. Oxford.
- Bowersock, G. W. 1990. *Hellenism in Late Antiquity*. Thomas Spencer Jerome Lectures. Ann Arbor.
- Mackensen, M. 2003. „Production of 3rd Century Sigillata A/C (C1–2) or el-Aouja Ware and Its Transition to Sigillata C3 with Appliqué Decoration in Central Tunisia”: *RCRF Acta* 38, 279–286.
- Mackensen, M. 2006. „The Study of 3rd Century African Red Slip Ware Based on the Evidence from Tunisia”: D. Malfitana – J. Poblome – J. Lund (szerk.): *Old Pottery in a New Century: Innovating Perspectives on Roman Pottery Studies (Atti del Convegno Internazionale di Studi, Catania, 22-24 Aprile 2004)*. Monografie dell'Istituto per i beni archeologici e monumentali. Catania, 105–124.
- Merrills, A. 2004. „Vandals, Romans and Berbers: Understanding Late Antique North Africa”: A. Merrills (szerk.): *Vandals, Romans*

- and Berbers: New Perspectives on Late Antique North Africa*. Burlington, 3–28.
- Reynolds, P. 2010. *Hispania and the Roman Mediterranean AD 100–700: Ceramics and Trade*. London.

Az évszak műtárgya – 2013. tél
Szépművészeti Múzeum, Reneszánsz Csarnok
2013. december 17. – 2014. március 2.
A fényképeket Mátyus László készítette

A kiállítás a Napfolt Kft.
Támogatásával valósult meg.

